

Székely Iván

A felejtés joga az információs társadalomban

Gondolatok Havass Miklós köszöntésére

Ez a köszöntő nem szokásos laudációnak készült: sem a témája, sem megírásának körülményei nem tekinthetők hagyományosnak.

A most már Tahi Kör néven ismert szakmai-baráti társaság, amely az információs társadalom kialakulásának különböző életpályákat befutott, meghatározó személyiségeiből alakult¹ – és amelynek a szerző is tagja –, időről időre megemlékezik arról, ha tagjai közül valaki kerek évfordulót ünnepel. A kör ilyenkor – többnyire szigorú titoktartással és konspirációval – valamilyen szakmai eseményt, konferenciát rendez, könyvet ad ki,² egy példányos újságot szerkeszt, vagy egyéb meglepetést kíván szerezni a gyanútlan ünnepeltnek. Most is ilyenre került sor: Havass Miklós, a Számalk és a Neumann János Számítógép-tudományi Társaság volt elnöke, a Tahi Kör alapító tagja 70 éves lett, és ebből az alkalomból a kör tagjai koncerttel, saját előadású amatőr színházi produkcióval fűszerezett eseményt szerveztek titokban. A szakmai programot rövid előadások vagy inkább témafelvetések adták, amelyek az információs társadalom egy-egy aktuális, várhatóan aktuálissá váló témáját, megközelítését exponálták.

Az alábbi köszöntő szerzője a felejtés problémáiról, jelentőségéről kívánt – az alkalomhoz illően – szabadon beszélni, röviden érvelni. Londoni tartózkodását azonban hosszú vesztegzárrá alakította az izlandi Eyjafjallajökull vulkán 2010. áprilisi kitörése, és már akkor valószínűsíthető volt, hogy a jubileumi eseményre nem tud hazatérni. Jobb híján felajánlotta, hogy – kissé más műfajban ugyan, de azonos mondanivalóval – a távolban megírja rövid előadását, elküldi elektronikus formában, és megkéri valamelyik kollégáját, hogy olvassa fel az eseményen távollétében. Így is történt,³ s bár a szó elszállt,⁴ az írott szöveg megmaradt, és a témájául szolgáló problémafelvetés, úgy véljük, az *Információs Társadalom* olvasóit is érdekelheti.

Először is: Hogyan kerül a csizma az asztalra?

A felületes szemlélőnek úgy tűnhet, hogy nem helyénvaló a felejtésről beszélni egy olyan alkalommal, amikor egy kerek évforduló kapcsán éppen hogy *emlékezni*,

1 Lásd a tagjaival készült interjúkötetet: Talyigás J. (szerk.): *E-világi beszélgetések...*

2 Lásd Mojzes I. és Talyigás J. (szerk.) (2005): *Mozaikok a magyar informatikából* (Dömölki Bálint 70. születésnapjára) Budapest, Mil-org Kft.; Talyigás J. (szerk.) (2007): *Mozaikok a hazai telematika eredményeiből* (Gordos Géza 70. születésnapjára) Budapest, HTE.

3 Az írást Prószékly Gábor olvasta fel a szerző távollétében.

4 Az eseményt azért amatőr videofelvétel is rögzítette...

sőt megemlékezni akarunk az eddigi útról, amely Miklós életét és pályáját jellemzi. Ráadásul ez a pálya szorosan összefügg az ún. információs társadalom magyarországi kialakulásával, ami ugyancsak inkább az információbőség metaforáját idézi fel, és nem a felejtését.

Mégis, mindkét szempontból helyénvalónak érzem a téma felvetését és – ha 5 perces keretek között is – exponálását. Egyrészt azért érzem helyénvalónak, mert Miklóst olyan embernek ismertem meg, aki nyitott az új megközelítésekre, nyitott az olyan véleményekre, érvekre is, amelyek nem feltétlenül esnek egybe saját felfogásával. Másrészt azért érzem helyénvalónak, mert mára maga az információs társadalom és a mögöttes ideológiák is eljutottak egy olyan fejlődési fokra, ahol már nem a mennyiségi szemlélet a meghatározó. A fejlett jóléti társadalmak is hasonló utat jártak be: ma már nem kell mindent elfogyasztanunk az anyagi javakból, ami elvileg lehetséges.

Mert mi is az emlékezet? Szükséglet, luxus, a kultúra megőrzője, túlélési eszköz – és még sok más. Van belső és külsőleg rögzített emlékezet, van rövid, közép- és hosszú távú emlékezet, van egyéni és közösségi emlékezet, van vizuális, auditív és fogalmi emlékezet. Vannak emlékezetörző technikák és vannak emlékezetörző intézmények.

Az emlékezet szerteágazó tudományát eddig a pszichológusok sajátították ki. Most úgy tűnik, ez a terület az informatikusok monopóliuma lesz. Miért? A tökéletes emlékezőgép illúziója régóta kísért, H. G. Wells „világagyától” Gordon Bell nyakban hordható, Microsoft támogatta információrögzítő berendezéséig. Most olyan ígéretekkel halmoznak el az információkezelő monopóliumok, mint a *Google* vagy a *Facebook*, hogy minden információ örökre megőrződik és bárholnan, bármikor elérhetővé válik.

Eközben már alig emlékszünk, hogyan kell felejtani. Mondhatnánk, elfelejtettünk felejtani.

Pedig az emberiség eddigi története során a felejtés volt a természetes és az emlékezés a kivételes, a jelentős mozzanat. Mára megfordult a helyzet, a felejtésre lassan már módunk sincs. Naiv utópiánkban úgy képzelhetjük, hogy a jelenlegi és jövőbeli információk összessége afféle közműként fog a Föld körül keringeni, és ezzel örökre legyőzzük a tér és az idő korlátait. Problémáink legfeljebb a digitális felejtés technikai problémái lehetnek. (A londoni vesztégyár alatt, egy összeomlott infrastruktúrában, amikor e sorokat írom, ennek a gondolatnak sajátos akusztikája van...)

És eközben elfeledkezünk egy alapvető szempontról: az emberi és a gépi memória szükségszerű különbségéről. Az emberi memória nem „tökéletes”, de nem is szabad tökéletesnek lennie. Ha emlékezünk, átértékelünk, kiemelünk, egyes elemeket kiejtünk, másokat beleképzünk – és ez az emberi kultúra záloga. Az emlékezés terhet nem szükséges levenni utódaink válláról.

Sokan foglalkozunk már ezekkel a gondolatokkal szóban és írásban egyaránt. És akkor jön egy *enfant terrible*, egy tudós, aki nem a hagyományos technológiai marketing híve, és megírja sikerkönyvét erről a problémáról, és ezzel alaposan felkavarja a tudományos életet. DELETE. Azaz *TÖRLÉS – a felejtés művészete a digitális korban*.⁵

Megismerhetjük a tanári diplomáját elvesztő fiatal nőt, aki egy jelmezbálon kalózzjelmezben, itales műanyag pohárral a kezében pózolt egy fotón, amelyet feltett a MySpace oldalára. Így azután az éber egyetemi vezetés levonhatta a következtetést

erkölcsi alkalmatlanságáról. Megismerhetjük az idős, elismert szakembert, aki az 1960-as években LSD fogyasztás miatt kihágást követett el, és hála a mindent megőrző digitális emlékezetnek, most, 70 éves korában kapta el egy határőr, hogy mint gyanús elemet, megakadályozza a belépésben. Szerencsétlen véletlen vagy rendszerhiba? Számos ehhez hasonló esetet sorolhatunk fel, olyanokat, amelyeket külön-külön triválisnak tartunk, de együttesen nem szoktuk végiggondolni.

Egy ilyen világnak számos következménye lehet: ha a rólam minden információ bármikor előkereshető, akkor a politikai, társadalmi elvárásoknak megfelelően fogok viselkedni, és nem úgy, ahogy szabad emberként gondolom. Tovább megyek: egy ilyen rendszer a zérótolerancia társadalom melegágya, hiszen bármikor szankcionálhatókká válnak a megőrzött információk, ha az erősebb fél érdekeit szolgálja. Ha pedig a múltbéli eseményekre vonatkozó információk elérhetősége és felhasználhatósága megegyező minőségűvé válik a friss információéval, akkor az paradox módon nem a múlt eseményei iránti érdeklődést fokozza. Éppen ellenkezőleg: irrelevánssá teszi a múlt és jelen különbségeit, és ezáltal még érdektelenebbé teheti a folyamatos jelenben élő felhasználókat a múlt iránt.

Vajon ilyen társadalmat szeretnénk? Gondolom, nem. Vajon csupán káros mellékhatásnak tekinthetjük-e mindezt? Ha fát vágunk, törvényszerű-e, hogy repül a forgács (hogy egy ismert történelmi személyiség véleményét perszifláljam)? Szerintem nem. Rendszerszerű megoldásra van szükség, és a felelősen gondolkodó informatikusoknak és teoretikusoknak ilyen megoldásokon kell gondolkozniuk.

A *TÖRLÉS* szerzője számos megoldási lehetőséget sorol fel, de talán a legmeglepőbb köztük az, hogy minden adatnak legyen lejárati ideje, amely után törölni kelljen. Ez alól kell kivételt tenni, ha az adat megőrzésre méltó továbbra is.

Tudom, hogy mindez, amit eddig elmondtam, és amire a *TÖRLÉS* szerzőjének javaslatai vonatkoznak, az csak az információk egyik nagy csoportjára, a humán információkra érvényesek, vagyis az egyénekre és csoportjaikra vonatkozó információkra. Ezek az információk azonban meghatározóak az emberi társadalom, a kultúra jövője szempontjából.

Ezeket a gondolatokat azok figyelmébe is ajánlom, akik úgy gondolják, hogy nem ildomos lejárati időről, mulandóságról beszélni most, amikor az információs öröklét ígérete sejlik fel előttünk.

Én azt remélem, hogy a jelenlévőkkel együtt egy olyan információs társadalom kialakulását segítjük elő, ahol az érték, a szelekció nem veszíti el jelentőségét; ahol nem kell mindent megőriznünk csak azért, mert olcsó a tárhely, és ezt diktálja az üzleti modellünk; és ahol a kevesebb néha több. Mindazonáltal azt is remélem, hogy ez a jelenlegi alkalom megmarad az emlékezetünkben, és nem a gépi memória következtében, hanem az itt jelen lévők Miklós iránti tiszteletéből, szeretetéből következően – amihez e néhány gondolat felvetésével magam is csatlakozom.